

Кубіній Н.Ю., Кубіній В.В., Теличко Т.В.

КОНЦЕПТУАЛЬНИЙ ПІДХІД ДО МОДЕЛЮВАННЯ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ЕКОНОМІЧНОЇ СИСТЕМИ КРАЇНИ, РЕГІОНУ ТА ПІДПРИЄМСТВА

У статті доведено, що концептуальний підхід до інноваційного розвитку та його моделювання складається з трьох частин: методологічної, державного регулювання та стратегічного управління. Моделювання інноваційного розвитку базується на таких імперативах як принцип оптимальної простоти, принцип об'єктивності, принцип «не нашкодити», принцип міждисциплінарності, принцип підпорядкованості функціонування моделі цілям, завданням та цінностям. До системних принципів віднесено холізм, емерджентність, ієрархічність, структурованість. Умовою формування стратегічних конкурентних переваг є інституціоналізація інноваційного розвитку на рівні держави, регіону та окремого підприємства.

Ключові слова: концепт, модель, розвиток, інноваційність, потенціал, система, стратегія.

Постановка проблеми. Поглиблення ринкових відносин в Україні та загострення конкурентного середовища як у межах країни, так і у глобальному просторі, обумовлюють необхідність якісних зрушень, спрямованих на побудову інноваційної моделі розвитку національної економіки, що базується на розширенні спектру інноваційних процесів та активізації її інноваційного потенціалу. Інновації від статусу наслідку науково-технічного прогресу перейшли в ранг основної рушійної сили не тільки економічного, але і наукового розвитку країни. Інноваційна діяльність у сучасних умовах представляє собою не тільки найважливіший фактор ефективного функціонування всіх сфер економіки, але й відіграє роль інтегратора різноманітних ресурсів національного господарства та учасників економічної діяльності в процесі формування національних конкурентних переваг. Досвід провідних країн світу доводить, що інноваційний потенціал, його посилення та активне використання визначають темпи економічного розвитку країни, структуру національного господарства, якість життя населення, що в комплексі позиціонує країну стосовно її конкурентів і визначає вектор подальшого її розвитку. Виконання таких функцій інноваційним потенціалом стає в сучасних умовах турбулентності всіх сфер життєдіяльності країни можливим за умови впровадження стратегічного управління, механізми якого забезпечують активізацію ролі інноваційного потенціалу як визначального фактора випереджального економічного розвитку країни.

© Кубіній Наталія Юївна, к.е.н., проф. кафедри економіки підприємства ДВНЗ «Ужгородський національний університет», bsc10@mail.ru

Кубіній Володимир Володимирович, к.е.н., доцент Ужгородського торговельно-економічного інституту КНТЕУ, bsc10@mail.ru

Теличко Тетяна Вікторівна, здобувач кафедри економіки підприємства ДВНЗ «Ужгородський національний університет», bsc10@mail.ru

Огляд публікацій. Однією з умов успішного управління інноваційним потенціалом національної економіки, регіону або підприємства є наявність концептуального бачення його розвитку. Основи концепції інноваційного розвитку національного господарства економіки, регіону або підприємства запропоновані В. Гейцем [1], Н. Новицьким [3], В. Мікловдою [2]. Ці науковці досліджують принципи, методи та форми організації інноваційної діяльності як ендogenous чинника розвитку економічної системи. Стратегія соціально-економічного розвитку України, за думкою Л.Федулової, базується на технологічному імперативі, який включає інноваційний, людський, економічний та демографічний імперативи, визначає теоретико-методологічні засади, ринкові механізми та інституційне середовище розвитку країни. Побудова новітнього технологічного базису соціально-економічного розвитку держави передбачає стратегію технологічної модернізації (конкурентоспроможності економіки), якій підпорядкований курс на формування нового технологічного укладу. Технологічний імператив розвитку національної економіки, який лежить в основі стратегічного курсу формування конкурентних переваг, включає технологічні знання, технології, високотехнологічне виробництво, наукомістку продукцію, технологічні активи [5]. У процесі стратегічного управління Л.Федулова пропонує здійснити вибір пріоритетних контурів технологій, які згруповані в такі блоки: 1) критичні – життєзабезпечуючі технології, розвиток та впровадження яких дозволяють мобілізувати наявні ресурси країни та підтримати її ідентичність через збереження продовольчої та економічної безпеки; 2) імпортозамінні технології для розвитку внутрішнього ринку і підтримки вітчизняного виробника; 3) базисні технології для розвитку локомотивних галузей та регіонів; 4) технології «широкого вжитку» як ніша для розвитку малого та середнього інноваційного підприємництва [5].

Разом з тим проблеми концепції моделювання інноваційного розвитку, які дозволяють

системно підійти до побудови інноваційно орієнтованої економіки та забезпечити формування стратегічних конкурентних переваг економічної системи, не знайшли достатнього обговорення у наукових дискусіях. Тому метою цієї роботи є обґрунтування складових концепції інноваційного розвитку економічної системи та окреслення імперативів моделювання системного інноваційного перетворення.

У процесі дослідження були застосовані методи наукової абстракції, системного аналізу, каузальної індукції та інші.

Результати дослідження. Конкурентоспроможність економічної системи визначається формуванням та управлінням інноваційного потенціалу на основі його концептуального устрою (рис. 1)

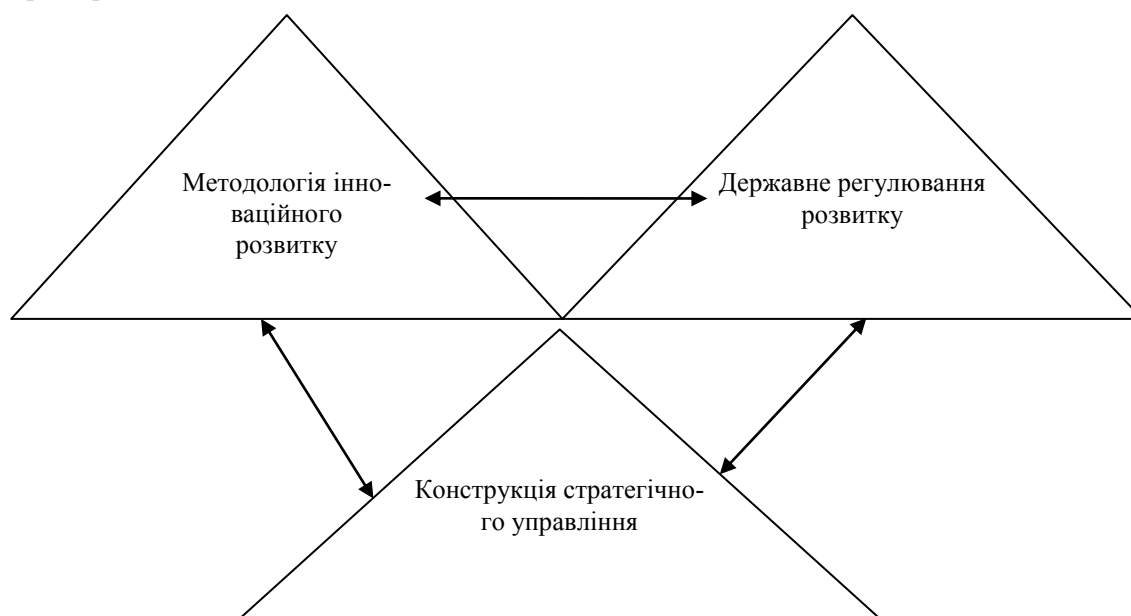

Рис.1. Блоки концепції розвитку інноваційного потенціалу
(розроблено авторами)

1. Розробка методології випереджального розвитку національної економіки на основі посилення її інноваційного потенціалу. Цей блок концепції є визначальним внаслідок таких причин. По-перше, саме методологія визначає ті закономірності, які існують в інноваційній економіці, принципи, на яких базується формування та активізація інноваційного потенціалу. По-друге, методологія забезпечує системний характер функціонування потенціалу, формує синергійний та комплементарний ефекти взаємодії елементів системи інноваційного потенціалу. По-третє, методологія слугує вибору адекватних діючим закономірностям цілей і методів розвитку інноваційного потенціалу та управління ним. Насамкінець, методологія визначає узгодженість спрямованості функціонування інноваційного потенціалу з моделями розвитку інноваційної економіки. Тут доцільно підкреслити, що виділяють три прогресивні моделі розвитку інноваційної економіки [6]:

- традиційну лінійну модель, яка фактично має такі ж стадії, як й лінійний інноваційний процес;
- інтерактивна модель за основу бере досягнення нових технологічних укладів. У межах такої моделі створюються сприятливі умови для генерування ідей на всіх етапах інноваційного циклу, а їх проміжні і кінцеві результати, отри-

мані на будь-якому етапі, можуть прийняти форму товару. При цьому фундаментальні дослідження не є обов'язковим базовим етапом внаслідок того, що генерування нових знань та ідей з врахуванням зворотних зв'язків відбувається на всіх етапах інноваційного циклу. Така модель закладена в основу розвитку економік США, Англії, Франції та інших європейських країн-лідерів;

- суперактивна модель виходить з необхідності генерування перспективних напрямів дослідницької та інноваційної діяльності шостого технологічного укладу в обраних національних пріоритетах на всіх стадіях інноваційного процесу, який відбувається на макро-, мікро- та мезорівнях. У межах цієї моделі здійснюється активна державна підтримка росту економіки знань, накопичення інтелектуального та креативного капіталів, розвиток інституту приватно-публічного партнерства, формування інноваційних кластерів тощо. Суперактивну модель впроваджує Японія, що дає їй можливість займати світові лідерські позиції в інноваційній діяльності.

2. Ще одним елементом концепції формування конкурентоспроможного інноваційного потенціалу визначено державне регулювання інноваційної діяльності в країні на основі поєднання ринкових механізмів та державних важелів

цінового стимулювання виробництва інноваційної продукції, пільгового оподаткування результатів діяльності інноваційно активних підприємств, формування інституту інноваційного під-

приємництва, участі у приватно-публічних партнерствах, економічних стимулів і т.д. Способи державного регулювання інноваційної діяльності наведені на рис. 2.

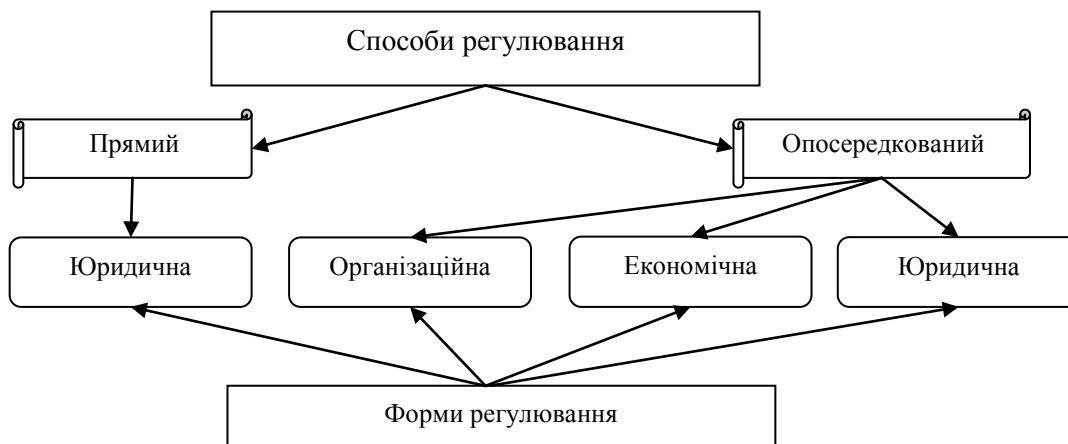

Рис. 2. Способи та форми державного регулювання інноваційної діяльності в Україні (розроблено авторами)

Юридичне регулювання інноваційної діяльності здійснюється прямим способом через прийняття нормативних актів, що визначають юридичну сутність інновацій, інноваційної діяльності та інноваційного потенціалу, а також визначають правила захисту інтелектуальної власності та інституційні норми функціонування інноваційно активних підприємств.

Організаційна форма державного регулювання включає види: державна підтримка національних інноваційних програм; формування інноваційної інфраструктури; підтримка у підготовці фахівців інноваційної сфери; забезпечення інноваційного потенціалу інформаційними ресурсами; підтримка інтеграційних процесів та співпраці з закордонними контрагентами українських суб'єктів інноваційної діяльності, носіїв інноваційного потенціалу.

Сукупність економічних факторів державної підтримки інноваційного потенціалу містить акції держави з розвитку ринкових відносин, відповідну фіскально-економічну та амортизаційну політику держави, забезпечення кадровим потенціалом учасників інноваційного процесу; розвиток лізингових відносин у сфері наукоємної технології та продукції; боротьба з недобросовісною конкуренцією.

Фінансові важелі державного стимулювання інноваційного потенціалу полягають у проведенні бюджетної політики, спрямованої на інноваційний розвиток національної економіки, та кредитної політики, яка відкриває доступ до низько витратних та низько ризикованих фінансових ресурсів для здійснення інноваційної діяльності.

3. Подальшим компонентом концепції повинно стати стратегічне управління інноваційним потенціалом, для чого побудована логіко-

функціональна, системно структурована конструкція стратегічного управління інноваційним потенціалом національної економіки. Зазначена ланка концепції передбачає визначення цілей та завдань стратегічного управління; вибір та обґрунтування стратегії розвитку інноваційного потенціалу; виокремлення підсистем, що функціонують для підтримки та реалізації стратегії з врахуванням найбільш ефективної форми взаємозв'язків між ними, інформаційною мережею та функціональним навантаженням. Стратегічне управління інноваційним потенціалом національної економіки відрізняється від стратегічного управління іншими системами тим, що є одночасно підсистемою інноваційного потенціалу, тобто входить у його внутрішню конструкцію, але в той же час функціонує за його межами у вигляді державного регулятора інноваційної активності в країні.

Стратегічне управління представляє собою сукупність цілей, завдань та принципів, реалізація яких вимагає здійснення певного набору дій та утворює функціональний контент стратегічного управління. Таким чином функція стратегічного управління інноваційним потенціалом представляє собою форму та змістовне наповнення активності органу, що відповідає за стратегічний розвиток потенціалу. Іншими словами, функція стратегічного управління – це напрям діяльності, в межах якого реалізуються завдання системи управління.

Функції стратегічного управління мають певні особливості:

1. У функціях знаходять відображення суть об'єкта, його призначення. У контексті стратегічного управління інноваційним потенціалом національної економіки його функції забезпечують загальний розвиток національного господарства

та його конкурентоспроможність в умовах глобальної конкуренції.

2. Функції виступають соціально, технологічно та економічно значущими контентами стратегічного управління. Це означає, що їх неадекватне наповнення чи помилкове спрямування може призвести до негативних наслідків у суспільстві, сформувавши модель інноваційного розвитку національної економіки, яка орієнтована, наприклад, лише на реалізацію військового догмату і побудову економіки, що базується на військово-промисловому комплексі.

3. Функції стратегічного управління за змістом є динамічними, їх спрямованість та завдання залежать від рівня розвитку держави та її національної економіки, від стану та структури національного господарства, від етапу економічного розвитку держави, від її загальної стратегії і т.д.

4. Функції стратегічного управління інноваційним потенціалом носять об'єктивний характер, який визначається внутрішньою та зовнішньою економічною та технологічною кон'юнктурою.

5. Функції стратегічного управління інноваційним потенціалом національної економіки повинні мати системний характер, вони як за внутрішнім складом є системним комплексом дій, так і за логікою взаємодії з іншими функціями.

Центральне місце в стратегічному управлінні інноваційною діяльністю займає стратегія. За рекомендаціями групи «Сигма» для стратегічного розвитку рекомендовані стратегії, критичний огляд яких дозволить обґрунтувати альтернативні варіанти стратегічного розвитку України. Перший – це варіант «Рантє», коли здійснюється перерозподіл ренти від природних ресурсів через державний бюджет. Другий – «Мобілізація», в межах якої відбувається перерозподіл і концентрація державних ресурсів на визначених напрямках розвитку. Третій – «Інерція» передбачає недопущення радикальних змін або новацій в економічному чи соціальному житті і ставить за мету забезпечення пріоритету стабільності над розвитком. Останній – «Модернізація», в процесі якого формування інституціональних інструментів перетворюють творчість та інновації в головний та єдиний інструмент конкурентної боротьби. Стратегія «Модернізація» передбачає поетапне формування суспільних коаліцій, які виступають за сучасне перетворення інституціональних механізмів. Ця стратегія, за думкою фахівців групи «Сигма», передбачає розвиток приватного підприємництва в конкурентному господарському середовищі при наявності розвинутої інституціональної, виробничої та ділової інфраструктури.

Побудова ефективної системи стратегічного управління інноваційним потенціалом передбачає застосування різноманітних методів, серед яких найбільш широкого застосування знаходить моделювання.

Моделювання базується на принципах, які поділені на загальні та принципи системного підходу.

Загальні принципи притаманні моделюванню економічних явищ при застосуванні будь-якої методології дослідження. Системні принципи закладаються в основу моделювання при дотриманні системного аналізу економічного явища.

Адекватність моделі буде забезпечена за умови дотримання загальних принципів, визначених у низці наукових досліджень [2]:

1. Принцип оптимальної простоти. Це означає, що модель повинна відображати лише основні елементи об'єкта моделювання та взаємозв'язки, необхідні для визначення закономірностей функціонування реальної системи.

2. Принцип об'єктивності полягає у недопущенні суб'єктивізму при окресленні складових та параметрів поведінки системи, що моделюється.

3. Принцип «не нашкодити» означає, що модель повинна спрямовуватись на досягнення більш високого рівня ефективності функціонування реального об'єкта при впровадженні результатів моделювання.

4. Принцип міждисциплінарності. Дотримання цього принципу забезпечує залучення в процес моделювання фахівців різних спеціальностей, які дозволять відобразити в моделі різноманітні підходи до досягнення цілі моделювання.

5. Принцип підпорядкованості функціонування моделі цілям, завданням та цінностям. Це означає, що інституціональна архітектура моделі, яка визначає норми поведінки об'єкта моделювання, буде підпорядкована загальним правилам досягнення цілей та способів їх реалізації.

До системних принципів належать холізм, емерджентність, ієрархічність, структурованість.

Наукові дослідження вітчизняних та закордонних вчених доводять необхідність включення до концепту інноваційного розвитку інституціональних механізмів, які забезпечать перехід української економіки на шлях інноваційного перетворення. При цьому існує широке коло нерозв'язаних концептуальних проблем стосовно категорії «інститут» та її методичного значення в процесі практичного втілення.

У процесі інституалізації інноваційного розвитку рекомендовано враховувати аспекти, притаманні процесу інституалізації будь-якого елементу соціального життя. До таких аспектів, за позицією Н. Осипової та її колег відносяться [4]:

1. Соціальний інститут виникає в разі появи конкретних суспільних потреб. Інститути виникають і функціонують саме для задоволення потреб. Потреба у формуванні інноваційного потенціалу і забезпеченні механізмів стратегічного управління ним викликана потребою підвищення рівня конкурентоспроможності держави. Відомо, що рівень конкурентоспроможності України дуже низький. Тому виникає життєво

необхідна вимога зробити інновації способом життя, системною складовою національної самосвідомості. Інститут повинен сформувати конгрегацію взаємовідносин між соціальними групами та державою, між бізнесом, ринком і органами адміністративного регулювання, які перетворюють інновації на норму життя.

2. Також Н. Осіпова вважає, що соціальний інститут утворюється на основі соціальних зв'язків, взаємодії та відносин конкретних осіб, соціальних груп та інших спільнот. При цьому інститут має надіндивідуальний характер, володіє власною системою якостей. Неможливо не погодитися з цим посилом, який підтверджує необхідність системного підходу до формування інституту інноваційного потенціалу. Створення системно організованого, якісного, конкурентоспроможного інноваційного потенціалу національної економіки неможливе без окреслення стратегічних цілей та способів їх досягнення.

3. Важливим моментом інституалізації Н. Осіпова вважає організаційне оформлення соціального інституту. При цьому зовні соціальний інститут представляє собою сукупність осіб, установ, забезпечених певними матеріальними засобами та виконуючих соціальну функцію. Це доводить необхідність формування функціонально спрямованої організаційної одиниці, яка на рівні держави виконуватиме всі функції стратегічного адміністрування: від мотивації в інноваційної діяльності до контролінгу.

4. Розглянуті вище моменти інституалізації дозволяють доповнити їх необхідністю усвідомлення дуалістичної ролі інституту стратегічного управління інноваційним потенціалом. З одного боку, інституційні норми інноваційного розвитку країни виступають складовою інноваційного потенціалу, а з іншого, стратегічне управління представляє собою інститут з певними нормами та правилами функціонування та вдосконалення. Така риса, як інноваційність, присутня у системі стратегічного управління забезпечує застосування адекватних вимогам часу

методів, функцій, процедур. Наприклад, кризи, що охопили світову економіку, викликали необхідність впровадження методів управління за слабкими сигналами, а посилення мінливості оточення – активізацію сценарних методів стратегічного планування.

Висновки. Концептуальний підхід складається з трьох частин. По-перше, це розробка методології випереджального розвитку національної економіки на основі посилення її інноваційного потенціалу. Другим елементом концепції формування конкурентоспроможного інноваційного потенціалу визначено державне регулювання інноваційної діяльності в країні на основі поєднання ринкових механізмів та державних важелів цінового стимулювання виробництва інноваційної продукції, пільгового оподаткування результатів діяльності інноваційно активних підприємств, формування інституту інноваційного підприємництва, участі у приватно-публічних партнерствах, економічних стимулів і т.д. Також компонентом концепції повинно стати стратегічне управління інноваційним потенціалом, для чого доцільно сформувати логіко-функціональну, системно структуровану конструкцію стратегічного управління інноваційним потенціалом економіки.

Побудова ефективної системи стратегічного управління інноваційним потенціалом передбачає застосування різноманітних методів, серед яких найбільш широкого застосування знаходить моделювання. Моделювання інноваційного розвитку базується на таких імперативах, як принцип оптимальної простоти, принцип об'єктивності, принцип «не нашкодити», принцип міждисциплінарності, принцип підпорядкованості функціонування моделі цілям, завданням та цінностям. До системних принципів віднесено холізм, емерджентність, ієрархічність, структурованість.

Умовою формування стратегічних конкурентних переваг є інституалізація інноваційного розвитку на рівні держави, регіону та окремого підприємства.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Геєць В.М. Суспільство, держава, економіка: феноменологія взаємодії та розвитку / В.М.Геєць; НАН України; Ін-т екон. та прогнозів. НАН України. – К., 2009. – 864 с.
2. Мікловда В.П. Стратегічне планування як фактор конкурентоспроможності: теоретичний та практичний аспекти / В.П. Мікловда, Н.Ю. Кубіній, Ф.Ф. Шандор та інші: монографія. – Ужгород: ПРАТ «Видавництво «Закарпаття», 2011. – 201 с.
3. Новицкий Н.А. Инновационная экономика России: теоретико-методологические основы и стратегические приоритеты / Н.А. Новицкий. – М.: Книжный дом «Либроком», 2009. – 328 с.
4. Соціологія: підруч. / Н.П. Осіпова, В.Д. Врдік, Г.П. Клімова та ін.; за ред. Н.П. Осіпової. – К.: Юрінком Інтер, 2003. – 336 с.
5. Технологічний імператив стратегії соціально-економічного розвитку України: монографія / Л.І. Федулова, Ю.М. Бажал, В.Л. Осецький та ін.; за ред. д-ра екон. наук, проф. Л.І. Федулової; НАН України; Ін-т екон. та прогнозів. – К.2011. – 656 с., С. 22.
6. Управление инновационным развитием региона: монографія / Под ред. А.П. Егоршина. – Н.Новгород: НИМБ, 2008. – 288 с.

REFERENCES

1. Heyets' V.M. (2009) Suspil'stvo, derzhava, ekonomika : fenomenolohiya vzayemodiyi ta rozvytku [] ; In-t ekon. ta prohnozuv. NAN Ukrayiny, [in Ukrainian]
2. Miklovda V., Kubiniy N. Shandor F. (2011) Stratehine planuvannya yak faktor konkurentospromozhnosti: teoretichnyy ta praktychnyy aspekty [Stratehine planning as a factor of competitiveness: theoretical and practical aspects Uzhhorod: PRAT «Vydavnytstvo «Zakarpattia» [in Ukrainian]
3. Novytskyy N.A. (2009) Ynnovatsyonnaya ekonomyka Rosssyy: teoretyko-metodolohycheskye osnovy y stratehycheskye pryorytety [Innovative Economy of Russia: theoretical and methodological foundations and strategic priorities] [in Russian]
4. Osypova N., Vrdnik V., Klimova H. others. (2003) Sotsiolohiya [Sociology] [in Ukrainian]
5. Fedulova L.I., Bazhal Yu.M., Osets'ky V.L. ta in (2011) Tekhnolohichnyy imperatyv stratehiyi sotsial'no-ekonomichnoho rozvytku Ukrayiny: monohrafiya[. Technological imperative of socio-economic development of Ukraine]. In-t ekon. ta prohnozuv. NAN Ukrayiny [in Ukrainian]
6. Ehorshyn A. (2008) Upravlenye ynnovatsyonnym razvytyem rehyona: monohrafiya. [6. Management of innovative development of the region] Novhorod: NYMB [in Russian]